

kastella. Myös köyhien ainoa privilegi, oikeus kerjätä tietyllä alueella sekä kirkollisessa että maallisessa lainsäädännössä ollut äärimmäisen hädän periaate, olivat varhaista sosiaalilainsäädäntöä, joilla pyrittiin tarttumaan kerjuuongelmaan. Teoksesta ei myöskään käsitellä keskiajan ihmisten elintason liittyviä kysymyksiä ja sen yhteyksiä hyvinvointiin. Joidenkin tutkimusten mukaan esimerkiksi keskiajan Englannissa ihmisten keskimääräinen elintaso oli korkeampi kuin maailman köyhimmässä maissa nykyään. Myös taloushistoriallisista ja -eettisistä lähteistä olisi löytynyt mielenkiintoisia ihmisten arkista hyvinvointia käsitteleviä aihepiirejä.

Kaiken kaikkiaan teos on kiinnostavaa luettavaa, vaikka otsikon lupaa hyvä elämä ei aivan kirkkaana kaikissa artikkeleissa ilmenekään.

VIRPI MÄKINEN
PROF., HELSINKI

**SARI KATAJALA-
PELTOMAA &
CHRISTIAN KRÖTZL &
MARJO MERILUOTO-
JAAKKOLA (TOIM.)**

Suomalaisten pyhiinvaellukset keskiajalla. Kun maailma aukeni. SKST 1399. Tampereen museoiden julkaisuja 136. Helsinki: SKS 2014. 367 s.

Ihminen on kautta aikojen etsinyt yhteyttä pyhään. Pyhyden on nähty ikään kuin tiivistyvän johonkin tiettyyn paikkaan, henkilöön tai vaikkapa esineeseen, ja näiden pyhän tiivistymien luo on tehty pyhiinvaelluksia. Keskiajalla lähes jokainen kristitty osallistui edes keran elämässään pyhiinvaellukselle. Syyt lähteä vaivalloisillekin matkoille liittyivät erityisesti pyhien ihmisten kunnioitukseen, avun pyytämiseen tai kiittolisuuteen. Myös kirkon

opetus, syntien anteeksi anominen tai aneet, jotka lyhensivät kiirastuksessa vietettävää aikaa, saivat ihmisiä liikkeelle.

Käsillä olevassa teoksessa kuu-sitoista eri alojen asiantuntijaa pyrkii luomaan keskiajan suomalaisten pyhiinvaelluksista kokonaiskuvaa eri lähestymistapoja, lähdegenrejä ja yksityiskohtia yhdistelemällä. Ai-hetta tarkastellaan kirjan artikkeleissa monesta eri näkökulmasta ja monelta eri tasolta. Kirjan tematiikkaan liittyy myös samanniminen näyttely Tampereen Museokeskus Vapriikissa, jonka esineistöön kuuluu muun muassa keskiajan suomalaisten pyhiinvaeltajien matkamuistoja, kirkkojen pyhimysveistoksia ja pyhäinjäänöksiä eli reliikkejä, sekä laina-esineistöä pohjoismaisista kansallismuseoista ja British Museumista.

Kokonaisuutena teos on paitsi mielenkiintoinen ja keskiajantutkimuksen kannalta uusia näkökulmia avaava, myös viihdyttävä ja ulkoasultaan kaunis. Runsas kuvitus, kartat ja pyhiinvaellusmatkojen kuvukset tekevät käsillä olevasta teoksesta mukaansa tempaavan kokonaisuuden.

Kirja on sisällöltään monitasoinen. Artikkelit on järjestetty temaat-tisiksi kokonaisuiksi, joissa pohditaan suomalaisten pyhiinvaelluksia suhteessa kirkkoon ja kulttuuriin, suhteessa keskiaikaisen ihmisen arkeen ja sen todellisuuteen, sekä suhteessa materiaaliseen kulttuuriin, kirkkorakennuksiin ja pyhimysten jäännöksiin. Lähdeaineistonaan kirjoittajat käyttävät niin kansanperinneaineistoa, kirkkorakennusten arkitekhtuuria ja kirjallista materiaalia kuin pyhimysten legendoja ja karttamateriaaliakin. Suomen osalta lähdeaineisto koskien keskiaikaa on valitettavan vähäinen, joten keskiajan-tutkijat joutuvat turvautumaan akateemiseen arvailuun ja oletuksiin. Lähdeaineiston vähäisyydestä ja sirpaleisuudesta huolimatta kirjoittajat ovat onnistuneet luomaan teoksesta uskottavan kokonaisuuden. Artikkelit tukevat hyvin toisiaan.

Suomalaisten pyhiinvaellukset keskiajalla -teos on jaoteltu viiteen pääluukuun. Ennen varsinaisia pääluukuja teoksen toimittajat johdattelevat aiheeseen ja avaavat näkökulmia teoksen sisältöön. Ensimmäinen osa käsittelee pyhiinvaellusten merkitystä ja siinä pyhiinvaellusperinne liitetään osaksi sekä eurooppalais-ta että kansanomaista viitekehystä. Yhtäältä keskiajan Suomessa elettiin kansanomaisen uskon keskellä, toisaalta vähitellen liityttiin läntisen kristikunnan uskonnolliseen todellisuuteen. Tavallisten ihmisten kokemuskenttä ja maailmankuva laajentuivat merkittävästi pyhiinvaellusten kautta.

Toisessa osassa keskitytään pyhiinvaelluksiin suhteessa kirkkoon ja sen opetukseen. Katolisen kirkon ehdoton keskuspaikka oli Rooma, jonne tehtiin pyhiinvaelluksia myös Suomesta. Roomaan lähdettiin paitsi pyhiinvaellusmatkoille, myös hoitamaan kirkollisia asioita, kuten pappisvihkimyksiä. Eräs syy saattoi olla myös niin sanottu katumusmatka: raskaaseen rikokseen syyllistynyt henkilö joutui matkustamaan Roomaan anoakseen paavilta anteeksi-antoa. Katumusmatkoihin yhdistettiin myös pyhiinvaelluksia eri pyhimysten haudoille.

Ne, jotka eivät lähteneet vaivalloisille ja pitkille pyhiinvaellusmatkoille, saattoivat kuitenkin kuulla niistä saarnoissa. Keskiaikaisten saarnojen lähdeaineisto on suomalaisittain äärimmäisen vähäistä. Vertailemalla kansainväliseen, erityisesti ruotsalaiseen aineistoon, on kuitenkin mahdollista päätellä, että pyhiinvaellussaarnojen keskeinen sisältö on liittynyt katumusukseen ja pyhiinvaeltajan henkiseen ja hengelliseen mielentilaan vaikuttamiseen. Saarnoissa on käsitelty vähemmän pyhiinvaellusmatkoja tai niiden hyötyjä, kuten aneita tai ihmeperantumisia.

Jokainen keskiaikainen kirkko oli omistettu jollekin pyhälle ihmiselle. Tutkimuksessa on esitetty oletta-mus, että Turun hiippakunnan lou-

naisosien halki kulkeneen Hämeen Härkätien varrella olleet kirkot ovat olleet erityisiä pyhiinvaelluskirkkoja juuri niissä harjoitettujen pyhimyskulttien, esimerkiksi Pyhän Jaakob vanhemman ja Pyhän Ristin kulttien perusteella. On myös mahdollista, että Turun hiippakunnan johdoto pyrki tietoisesti rakentamaan tästä tiestä pyhiinvaellusreitistöä eurooppalaisten esikuvien mukaan.

Kun reformaatio pyyhki Euroopan yli, sen tuomat ajatukset tuomitsivat pyhien avuksi huutamisen ja heidän ansioihinsa vetoamisen, reliikkien palvonnan ja pyhiinvaellukset. Pyhiä ihmisiä ei kuitenkaan kokonaan hylätty, vaan edelleen voitiin muistella heidän esikuvallista elämäänsä, uskoaan ja opetukseensa. Erityinen pyhyys kuitenkin oli kadonnut, pyhien ansiot eivät enää kannatelleet katuvaa kristittyä, eivätkä pyhän ihmisen esirukoukset auttaneet vaivoihin. Esimerkiksi Mikael Agricolan rukouskirjassa on pyhien muistopäiviin tarkoitettua rukousmateriaalia, mutta niissä huomio oli käännetty pyhimysten esirukousten voimista heidän opettamiinsa asioihin, joiden kautta Jumalan totuus tuli ilmi.

Teoksen kolmannessa osassa paneudutaan pyhiinvaelluksiin osana perheiden ja esimerkiksi vammaisten arkea. Onnettomuustilanteissa tai sairauden uhatessa apua oli vähän tarjolla, joten perheet turvautuivat pyhien ihmisten avuksi pyytämiseen. Näihin pyyntöihin liittyi usein lupaus siitä, että jos apua saataisiin, lähdetäisiin pyhiinvaellukselle apuaan tarjonneen pyhimyksen haudalle. Myös vammaisten henkilöiden pyhiinvaellukset liittyivät usein lupaukseen lähteä vaellukselle mikäli he parantuisivat vammastaan. Toinen tyypillinen syy vammaisen pyhiinvaellukselle oli pyhimyksen reliikkien parantava voima. Henkilö saattoi ryömiä tai hänet kannettiin pyhän ihmisen haudalle, jossa hän parani.

Keskiajan arjen tutkimus tuo esiin mielenkiintoisia näkökulmia. Pohjois-Euroopalle oli tyypillistä, et-

tä myös isät kantoivat huolta lapsistaan ja osallistuivat heidän kanssaan pyhiinvaelluksille, kun taas etelämpänä vastuu kuului äideille ja naisille ylipäänsä. Keskiajan vanhemmat olivat valmiita näkemään vaivaa lastensa hyvinvoinnin eteen, jopa lähemmään vaivalloisille pyhiinvaellusmatkoille. Vammaisten ihmisten osalta on merkille pantavaa, etteivät vammat automaattisesti aiheuttaneet hyljeksintää, vaan pyhiinvaelluksille lähdettiin usein yhdessä perheen, suvun tai naapureiden kanssa ja apua saatiin matkalla myös tunteuttomilta kanssaihmisiltä.

Pyhiinvaellusten arkeen liittyivät myös tiet ja varsinainen matkanteko. Oli eri asia, lähdettiinkö pyhiinvaellukselle lähelle vai kauas, taitettiin matkaa kesällä vai talvella. Myös lainsäädäntö vaikutti pyhiinvaeltajien liikkumiseen teillä. Keskiajan matkustamiselle oli ominaista, että matkalla oltiin harvoin yksin. Keskiajan ihmiset saivat tietoa pyhiinvaellusmatkoista paitsi saarnoista, myös pyhimyselämäkertoista tai erityisistä pyhiinvaelluskertomuksista ja matkaoppaista. Kirjallisuudessa kertomuksissa pyhiinvaelluksia kuvattiin yleisesti vaivalloisiksi, mutta matkanteko sinänsä sivuutettiin. Tärkeämpää oli osoittaa matkan erityislaatuisuutta ja merkitystä.

Kirjan neljäs osa vie lukijan pyhään tilaan ja pyhänjäännösten äärelle. Suomessa kirkot rakennettiin pääsääntöisesti pitäjäläisten hartaudenharjoitusta, ei varsinaisesti pyhiinvaelluksia silmälläpitäen. Kuitenkin jokainen keskiaikainen kirkko oli pyhiinvaelluskohde, vaikka sitä ei erityisesti olisikaan rakennettu ohjaamaan pyhiinvaeltajien liikkumista. Kirkkorakennukset olivat pyhien asuinsijoja, joihin ihminen tuli saamaan siunausta tai parannusta. Pyhänjäännöksiä säilytettiin arvokkaiden astioissa eli relikvaarioissa. Pyhiinvaeltaja kohtasi pyhän fyysisesti katsellessaan ja ehkä koskettaessaan kullanväristä pyhänjäännösarkkua.

Kirjan viimeinen osa tarkastelee ei-katolisia pyhiinvaellustraditioita.

Luterilaisella ajalla pyhiinvaellusperinne sai uusia muotoja, kun ihmiset alkoivat matkata tiettyihin kirkkoihin toimittaakseen tärkeitä seremonioita tai antamaan uhreja. Vaikka tämä uhrikirkkoperinne periytyi katoliselta ajalta, oli se kuitenkin leimallisesti osa luterilaista perinnettä. Pyhän Henrikin palvontapaikoista on kerätty vielä 1900-luvun alussa runsaasti perimätietoja, jonka perusteella voidaan päätellä jotain keskiajan paikallisista pyhiinvaelluksista. Myös Karjalan ortodoksit tekivät pyhiinvaelluksia, mutta ne suuntautuivat pääosin luostareihin ja ikonien luokse.

Jos olisi kaivannut kirjaan jotain lisää, olisi se voinut olla kokonaisyhteenveto, jossa eri aihealueet ja keskeiset seikat olisi nivottu yhteen. Kokonaisuus toimii kuitenkin näinkin. Se on kaiken kaikkiaan antoisa, viihdyttävä ja informatiivinen ja sitä voi suositella kaikille keskiajasta kiinnostuneille lukijoille. Eri alojen keskiajantutkijat hyötyvät varmasti myös tämän teoksen runsaista lähde- ja kirjallisuusluetteloista.

EVA THÖLIX
TEOL. MAIST., VAASA

PAAVO ALAJA
Suomen maalaisseurakuntien köyhäinhoito luterilaisen ortodoksian aikana (1571–1686). Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura 2013. 450 s.

Paavo Alaja on valinnut aiheen, joka ei päästä tutkijaa helpolla. Vähänkin 1600-luvun lähdeaineistoa tunteva hämmästyy jo otsikosta, joka lupaa paljon: se lupaa kertoa jotakin yhteiskunnan vähäosaisista neljä sataa vuotta sitten. Yleisenä oletuksena on se, että Suomea koskeva lähdeaineisto 1600-luvulla on niukkaa eikä juuri anna mahdollisuuksia tutkia talonpoikaiston arkielämää. Historiantutkimus onkin painottunut